

Масляничук Марія, ст. 4 курсу історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.і.н., доцент Снігур А. А. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ПОЧАТКУ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті досліджено діяльність Організації Українських Націоналістів на початку радянсько-німецької війни, проаналізовано завдання, які ставили перед собою організації націоналістичного спрямування, висвітлено роль організацій в націоналістичній боротьбі проти окупантів та утискувачів українського народу, наведено дані про розпорощення похідних груп ОУН на території України напередодні радянсько-німецького періоду війни.*

***Ключові слова:** радянсько-німецька війна, ОУН, організація, націоналізм.*

***Аннотация.** В статье исследована деятельность Организации Украинских Националистов в начале Великой Отечественной войны, проанализированы задачи, которые ставили перед собой организации националистического толка, освещена роль организаций в националистической борьбе против оккупантов и притеснителей украинского народа, приведены данные о распылении походных групп ОУН на территории Украины накануне Великой Отечественной периода войны.*

***Ключевые слова:** советско-немецкая война, ОУН, организация, национализм.*

***Annotation.** In the article the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists in the early Soviet-German war is investigated. The tasks nationalist organizations put before themselves are analyzed The role of organizations in the nationalist struggle against the occupiers and oppressors of Ukrainian people. Data on spraying marching groups OUN in Ukraine on the eve of the Soviet-German war period are represented.*

***Keywords:** Soviet-German war, OUN, organization, nationalism.*

Ще до початку Другої світової війни на території України, яка перебувала в складі Радянського союзу сформували організації націоналістичного спрямування – це були малі, локалізовані організації, які пропагували утворення Української незалежної держави і не мали великого впливу, адже тоталітарна система придушувала всі виступи та плани цих організацій. Після окупації Західної України на цих землях посилювався рух опору.

Єдиною організованою політичною силою, яка в той час вистояла проти більшовицького терору була підпільна Організація Українських Націоналістів (ОУН). З 1939 по 1941 р. Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС) провів 5 спецоперацій проти ОУН під час яких було заарештовано 5,4 тис. членів і симпатиків організації. Однак радянським спецслужбам не вдалося остаточно ліквідувати українське націоналістичне підпілля і провідники, що уникли арешту незабаром відродили організацію, посилили конспірацію, припинили співпрацю з юнацтвом ОУН і відсторонили від роботи всіх осіб, яких запідозрило НКВС. У листопаді 1940 р. чисельність ОУН у Західних областях становила близько 7 тисяч осіб [1, с. 34]. Незважаючи на більшовицькі репресії 1939–1941 рр. організація змогла зберегти основне кадрове ядро для подальшої боротьби в нових умовах радянсько-німецької війни.

Діяльність ОУН на початку радянсько-німецької війни досліджена у працях М. Лебідь, І. Мусієнко, В. Підлубного, І. Фостія та інших вчених.

Окрім аспекти діяльності ОУН проаналізовано у працях Р. Покотила. Роберт Покотило – дослідник ОУН в Східній Україні, син Володимира Покотила, провідника ОУН на Київщині. Його батько, активіст націоналістичного підпілля і багаторічний в'язень таборів на 92-му році життя встиг лишити по собі аудіоспогади й мемуари. Все це займає кілька сотень сторінок, які син збирається незабаром видати.

Дослідженням трагічних сторінок діяльності підпілля ОУН на Правобережній Україні займалися історики з різних міст – Донецька, Луганська, Миколаєва, Харкова. На їх думку, «столицею» патріотичного руху у Східній Україні в роки Другої світової війни був Дніпропетровськ. В окупованому німцями місті існував крайовий провід ОУН. Улітку 1943 року серед близько 5 тисяч підпільників та симпатиків ОУН на Дніпропетровщині переважну більшість склали місцеві жителі. Ю. Щур, історик із Запоріжжя, дослідивши Наддніпрянщину, спростував поширену думку про західноукраїнську обмеженість націоналістичного руху. Дослідник В. Іванченко проаналізував дії підпілля ОУН в Криму.

Питання діяльності ОУН є актуальним в наш час, адже з'являються нові доступні джерела та документи для вивчення низки питань пов'язаних з цією організацією та її роллю в національному русі.

Метою нашої статті є дослідження діяльності Організації українських націоналістів в 1939–1941 рр., визначити її роль та значення в поширенні українського національного руху, місце в боротьбі з окупантами України.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі **завдання**: охарактеризувати особливості становища ОУН на початку німецько-радянської війни; дослідити передісторію та історію діяльності ОУН; проаналізувати результати діяльності ОУН.

Напередодні радянсько-німецького періоду Другої світової війни ОУН обох гілок активно розробляла тактику ведення революційної боротьби на землях Наддніпрянської України. Обидві ОУН взялися за формування похідних груп [1, с. 36]. Загалом було утворено 6 похідних груп – 3 бандерівські і 3 мельниківські. Похідні групи було поділено на три великі напрями: «Північ», «Центр», «Південь». Кожна з них складалася з малих операційних груп (зазвичай по 7–12 осіб), які, слідом за передовими з'єднаннями вермахту, мали проникати на окуповану територію і створювати осередки влади (місцеве самоврядування, міліцію). Виконуючи функції перекладачів, водіїв та ін. при німецькому війську, «члени цих груп мали завдання створювати органи адміністративної влади і таким чином перехоплювати ініціативу в гітлерівців» [2, с. 217]. Група «Північ» (керівник – М. Климишин) повинна була досягти Києва та області. Група «Центр», очолювана М. Лемиком, мала на меті освоїти місто Харків та область. Група «Південь» під керівництвом З. Матли рухалася в напрямку Одеси й Криму. Бандерівські «учасники похідних груп ішли в цивільному одязі, але на лівому рукаві носили синьо-жовту опаску, а старшини мали ще й золотий тризуб на середині опаски».

Мельниківські похідні групи очолював О. Ольжич. Діяльність мельниківських похідних груп в історіографії оцінюється не так успішно, як бандерівських: «Мельниківці лише спромоглися послати з німецькою армією на Східну Україну перекладачів та інших консультантів» [3, с. 537]. В. Косик, обраховуючи кількісний склад усіх похідних груп ОУН(б), називає цифру від 3 до 5 тисяч осіб. Сучасний український автор А. Русначенко схиляється до думки, що цифра в 3–5 тисяч осіб є завищеною. За його підрахунками, кількість членів у похідних групах ОУН(б), навіть із людьми ОУН(м), які перейшли на їх бік, не повинна перевищувати за приблизними підрахунками 2,5 тисячі осіб. Спеціальна група, що складалася з п'ятнадцяти членів, мала завдання якомога скоріше дістатися до першого важливого українського міста – Львова, що був головним містом Західної України, і проголосити там незалежність Української держави.

За Збручем Революційний Провід ОУН(б) мав застосувати інші, ніж у Галичині, підходи для опанування населенням і територією. На Житомирщині, Хмельниччині, Вінниччині люди мали, насамперед, надію, що нарешті закінчатся арешти, мордування й вивезення до Сибіру так званих «ворогів народу». Оунівці мали не лише справдити ці їхні сподівання, але й поширювати українську державницьку ідеологію. Увага, насамперед, приділялася селянству, яке протягом двадцяти років зазнавало утисків, відкритих репресій, пережило страшний голодомор. Український хлібороб «повинен був усвідомити, що лише існування власної держави позбавить його всіх цих страждань і створить сприятливі умови для праці й добробуту» [4, с. 24].

8 липня 1941 р. ОУН(б) провела нараду, де, зважаючи на репресії нацистського керівництва, прийняла рішення про перехід у підпілля. Тому всі дії бандерівської ОУН у похідних групах мали напівлегальний, частіше підпільний характер не лише щодо радянської, але й нацистської влади. Вступаючи на землі за Збручем, члени похідних груп проголошували на зборах українську державність – у містах, містечках, селах утворювали місцеву владу й міліцію, а почасти й самі очолювали їх або входили до них. Так відбувалося в Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Житомирській, Київській областях, почасти й східніше. У Житомирі прихід до влади бандерівців (ОУН-революційної) був менш успішним. Однак, з перших днів приходу німців у м. Житомир – 9 липня 1941 р. приїхало зі Львова та західних областей багато українських націоналістів-бандерівців.

Відразу ж бандерівці розклеїли по місту масу антирадянських, націоналістичних та інших фашистських плакатів, закликали українців допомагати окупантам, вести боротьбу з росіянами, євреями, вихваляти свого керівника С. Бандеру. До бандерівців приєдналися залишки місцевих петлюрівців і націоналістів. У райони області було відправлено по три-п'ять уповноважених для організації влади в районах і селах. Проходили збори, на яких вибирали і призначали органи управління, поліцію та інші владні структури, переважно з людей, «ображених» радянською владою, які проявили симпатію до українських націоналістичних ідей. Що ж стосується ОУН(м) то на цей час вони не становили такої небезпеки для пропагандистів воюючих сторін, бо ще чітко не оголосили про свої політичні та військові цілі.

Впродовж липня 1941 р. похідні групи ОУН(м) дісталися Бердичева, Вінниці, Житомира, Кривого Рогу, Миколаєва, Херсона. Далі до Києва групу не пустили німці, а призначили її членів у міську поліцію. За повідомленням націоналістів, які прибули на Житомирщину, після відступу радянських військ дуже потерпіли міста Новоград-Волинський і Житомир. ОУН(б) розгорнула свою діяльність згідно з чітко розробленою структурою. Відповідно до неї, найнижчою організаційною одиницею ОУН був станичний провід, що очолювався станичником. Другою – підрайонний, котрий об'єднував декілька станиць. Третьою ланкою був районний провід, куди входило кілька підрайонів. Районні проводи, у свою чергу, утворювали надрайонні, але вони були необов'язковою структурною ланкою. Окружний провід включав надрайонні і районні проводи. Надрайони стали обов'язковими компонентами структури ОУН(б). У кожному проводі, починаючи з районного, «були свої відділи пропаганди, господарства, зв'язку та безпеки» [5, с. 242].

Найбільш радикально до проблеми встановлення національної державності підійшла ОУН під проводом Степана Бандери. Ще завчасу в еміграції бандерівці підготували спеціальні похідні групи, які, з початком

воєнних дій, за задумом, мали рухатись на Схід і в умовах міжвладдя – організувати українські владні структури. Найбільш інтенсивно, як правило, нелегально, такі групи відправлялися в Україну з настанням німецько-радянської війни.

Свої державотворчі плани оунівці намагалися втілити у життя практично відразу, як тільки німецька армія перетнула західний кордон сталінської імперії. Так, 30 червня 1941 р. у Львові ОУН(б), не повідомивши німецьку військову владу, за ініціативою Ярослава Отецька, було скликано Національні збори з представників різних регіонів України, які схвалили Акт відновлення Української держави. Забезпечення Акції було покладено на батальйон «Нахтігаль» (під командуванням сотника Р. Шухевича), що вранці дістався до міста. У документі зазначалося, що «на західних землях України твориться Українська влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України Києві з волі українського народу». В Акті проголошення прохання «не складати зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена суверенна українська влада» [5, с. 244].

Потім було проголошено «перший декрет провідника ОУН С. Бандери» про утворення «Крайового правління Західних областей України», тобто уряду, «до часу утворення центрального уряду в Києві». Головою уряду цим же декретом було призначено Я. Стецька, який згодом (3 липня), постановою від свого імені, перейменував «Крайове правління...» в Українське державне правління, тобто в тимчасовий Уряд Української держави [6, с. 98]. Текст «Акта про відновлення Української держави» був двічі переданий по радіо зі Львова 30 червня 1941 р.

Успіх ОУН(б) ґрунтувався на її рішучих діях: організовані ОУН бойові групи й загони брали участь у боях з невеликими загонами Червоної армії, органів внутрішніх справ і міліції, здійснювали напади на тюрми НКВС у Бережанах, Золочеві, Кременці, Львові та інших містах. Подекуди таким чином вдалося звільнити людей, які були приречені на знищення.

Варто відзначити той факт, що проголошення Української держави подекуди відбувалося ще до «Акта 30 червня 1941 р.». Дослідники звертають увагу та той факт, що, наприклад, в окремих селах Славського району Львівщини – Головецькові, Рикові, також в інших районах Галичини, це відбулося днем раніше, 29 або 30 червня. У міру просування похідних груп ОУН Україною, державні управління поставали в багатьох західноукраїнських містах. Важливим елементом державотворення для бандерівців була військова складова. Окрема прокламація, поширена у Львові, сповістила населення, що провід ОУН створює «Українську Національну Революційну армію» (УНРА). Армія мислилася як мононаціональна за своїм складом. Для мобілізації до армії передбачалося створити районні військові команди.

ОУН(б) прагнула заманіфестувати широку підтримку своїх дій українським населенням. Так, з метою підтримки «Акта 30 червня 1941 р.» у Львові 6 липня відбулася нарада за участю відомих людей краю, які закликали громадян підтримати сформований 30 червня український уряд. Надзвичайно важливим фактом стало те, що Акт 30 червня 1941 р. підтримали ієрархи українських церков УГКЦ та УПЦ [6].

2 липня 1941 р. інформація про подію, що сталася у Львові, дійшла і до Берліна. Для німців вчинок Я. Стецька був великою несподіванкою, яку дехто з них вважав спробою «державного перевороту». Щоб ця акція не дістала широкого розголосу, німецькі власті почали тиснути на С. Бандеру, щоб він як голова проводу ОУН скасував рішення Я. Стецька. Бандера відмовився. Дізнавшись про таку позицію українського підпілля, німці пішли на крайній захід: у день оголошення повного складу українського уряду 5 липня за наказом Гітлера розпочались масові репресії щодо членів ОУН. Батальйони «Нахтігаль» і «Роланд» були розпушені. У Кракові було заарештовано С. Бандеру: окупанти вимагали від нього відкликати Акт і негайно розпустити уряд. ОУН(м) засудила радикалізм С. Бандери у питанні проголошення державності і виявила схильність до більш гнучкої політики, вважаючи відкриту конфронтацію з німецькою потугою несвочасною і шкідливою для національних інтересів. Мельниківці у Києві почали видавати газету «Українське Слово», а у жовтні 1941 р. виступили з ініціативою створення Української Національної Ради, сподіваючись, що вона стане центральним урядовим органом України. Проте реакція німців на це була жорстокою: у грудні 1941 р. понад 40 ініціаторів цієї акції було розстріляно у Бабиному Яру, в тому числі – поетеса Олена Теліга [6].

З проведеного дослідження, можна зробити висновок, що проголошення Української держави, або Крайового правління у Львові 30 червня 1941 р. (з усіма недосконалостями цього акту) мало велике історичне значення. Акт відновлення Української держави засвідчив тяглість державницької ідеї, що червоною ниткою проходить в Україні протягом цілого ХХ ст. і став поворотним пунктом в українській політиці щодо гітлерівської Німеччини. Стало остаточно зрозуміло, що гітлеризм є непримиренним ворогом українського народу і виношує щодо нього суто імперіалістичні наміри. Фракція С. Бандери, а згодом і мельниківське помірковане крило перейшли у виразну опозицію до Третього рейху, що призвело до збройного опору окупантами й до виникнення організованого потужного повстанського руху.

Отже, до початку другої світової війни були мізерні спроби підняти народ на боротьбу зі спільним ворогом. Під час другої світової війни були створені військові формування УПА, які через деякий час почали боротьбу на два фронти (спочатку німецький та радянський, а згодом польський та радянський фронти). Генерал Тарас Чупринка (Роман Шухевич) зумів

організувати величезну армію, яка відстоювала Україну. Діяльність ОУН можна назвати національно-визвольним рухом за незалежність Української держави, яка намагалася пробудити, об'єднати національну самосвідомість та патріотичні почуття. Боротьба за політичну, військову, територіальну, культурну незалежність була спрямована на благо власного народу. Організація українських націоналістів підняла великі маси людей, які боролися за своє вільне майбутнє. Вони вели підпілну військову, соціальну, просвітницьку, пропагандистку боротьбу з окупантами України.

Керівництву націоналістів вдалося залучити до підпілля ОУН сотні тисяч чоловік, які вели мужню, нерідко жорстоку боротьбу. Організація українських націоналістів відстоювала ідею незалежності України в боротьбі з радянськими військами й зробили свій внесок у розгром німецько-фашистських загарбників.

1. Стародубець Г. М. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі в період Другої світової війни 1941–1944рр. / Г. М. Стародубець. – Тернопіль, 2002 – 144 с. **2.** Грицак Я. Й. Нарис історії України ХХ ст. / Я. Й. Грицак. – К. : Генеза, 2000. – с. **3.** Магоній П. Р. Історія України / П. Р. Магоній. – К. : Критика, 2007 – 640 с. **4.** Кучер В. І. Україна в Другій світовій війні 1939 – 1945р. / В. І. Кучер. – К. : Генеза, 2004 – 272 с. **5.** Ковальчук І. Поширення впливу ОУН(б) на Житомирщині в 1941р. / І. Ковальчук. – К. : збірник наукових праць, 2008 – 239 с. **6.** Дзюбан О. В. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 року. Збірник документів і матеріалів / О. В. Дзюбан. – Львів : Піраміда, 2001. – 126 с.